

BÚCSÚ JAKAB LÁSZLÓTÓL

Jakab László

1930–2025

Jakab László halálával annak a tudós-tanár nemzedéknek az utolsó képviselője távozott körünkől, amely a debreceni egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszékén folyó oktató- és kutatómunkára a 20. század utolsó negyedében meghatározó hatással volt. E három, csaknem azonos korú kiváló tanár pályája kezdetén más-más tanszéki hagyományhoz kapcsolódott. Sebestyén Árpád Bárczi Géza tanítványának vallotta magát, Jakab László a Bárczit a debreceni tanszék élén váltó Papp István szellemi örökségét vitte tovább, Nyirkos István pedig — közülük legfiatalabbként — Csűry Bálint dialektológiai munkásságához nyúlt vissza. A tanszéken folyó munka sokszínűségét és ezzel együtt kiegyensúlyozottságát ez idő tájt nemcsak ez a részben eltérő indíttatás segítette elő, hanem az is, hogy a három vezető oktató kutatási témái tudományterületi tekintetben is kiegészítették egymást. Sebestyén Árpád névutóvizsgálatai a mondattan ismereteit gazdagították, Nyirkos István legfontosabb munkái a magyar hangtörténeti kutatások megkerülhetetlen monográfiái, Jakab Lászlót pedig a magyar alaktan elismert szakembereként tartja számon a tudományos közösség.

Az egyetemi élet akkortájt hangoztatott hármas követelményrendszerében — kutatás, oktatás, közéleti tevékenység — mindhárman az oktatás elsődlegességét vallották, és úgy tartották: ez a terület soha nem szenvedhet a legkisebb hátrányt sem a másik kettővel szemben. Ezt a közösen vallott értékrendet Jakab László tanár úr talán kollégáinál is következetesebben képviselte. Mivel én magam is diákja voltam, tapasztalatból mondhatom: Jakab László kiváló tanár volt. Oktatómunkája során — a kis létszámú tanszékek jellemző gyakorlatának megfelelően — sokféle nyelvészeti tudományterületet tanított, pályája kezdetén szinte minden, az akkori tantervben szereplő tantárgyat. Legfontosabb és legkedvesebb előadását, a magyar alaktant — ezt mindig büszkén emlegette — kedves professzorától, Papp Istvántól vette át. Ezt a tudományágat a magyar nyelv tipológiai jellegéből adódóan a magyar nyelvleírás központi részének tekintette, amely a fonológiával, a hangtörténettel, illetve a szintaxissal is szoros kapcsolatban áll: ezt a kapcsolati hálót Jakab László előadásai részletesen be is mutatták.

Az előadás tárgyát ő maga leíró magyar alaktan történeti magyarázatokkal formában adta meg, ennek tárgyalása során a rendszertani szempontot emelte vezérlő elvvé, nagy hangsúlyt helyezve a nyelvi változások rendszerösszefüggéseire. Ez a szempont különösen az általa központi témaként tárgyalt névszó- és ige-igetövek bemutatása során mutatkozott meg. Az elemzés időhatárai a finnugor kortól napjainkig terjedtek, és szempontrendszere minden nyelvváltozatra, közte különösképpen a nyelvjárási jelenségekre is tekintettel volt. A hallgató mindezek során képet kaphatott egy-egy kérdéskör tárgyalásának tudománytörténeti folyamatáról is, s egyúttal a tudományos kritika módszertanát és vele a tudós elődök munkájának a tiszteletét is megtanulhatta. A számítógép használata ekkor már jelentős mértékben segítségére volt a nyelvészeknek, így az egyes típusokat Jakab László minden odatartozó szó tüzetes elemzésével vizsgálhatta, bemutatva az azonos csoportba sorolható elemek közös és részben eltérő jegyeit is.

Jakab László tanári munkájának fontos pontja volt a másodév végén leteendő szigorlat, ahol irodalmár kollégájával, Szuromi Lajossal együtt évtizedeken át híresen szigorú bizottságként végezték a vizsgáztatást. A magyar szakos hallgatók azt tartották, hogy aki ezeken a megmérettetéseken túljutott, már félig a kezében érezhette a diplomáját. Ezeknél az összegző vizsgáknál eredményesebb minőségbiztosítási rendszert — megítélésem szerint — azóta sem hoztak létre ebben a szakmában. Én magam kitüntetésnek tekintetem, hogy nyugdíjba vonulásakor mind az előadás megtartását, mind pedig a szigorlati vizsgáztatást Jakab tanár úr rám bízta. Sokkal jelentősebb azonban az a körülmény, hogy Jakab László tanári munkássága magyartanárok ezreinek a nyelvészeti tudását alapozta meg és gyarapította, tanárgenerációk egész sorának formálva ezáltal a nyelvhez való viszonyát.

Jakab László tudományos munkássága is jelentős eredményeket mutat fel: kutatói pályája legjellemzőbb vonásának talán a hosszú távra szóló kutatási tervek megfogalmazását és megvalósítását tarthatjuk. Időben leghosszabb ívet e munkálatok közül a magyar és a finn nyelv között közvetítő szótárírói tevékenysége rajzol fel. Ezt az 1960-as években Turkuban töltött lektori éveit alapozták meg, s mestere, Papp István halála után az ő munkáját folytatta a magyar–finn közép-szótár megírásával, majd ezt követően is további szótári kiadványok elkészítésével szolgálta a magyar és a finn nyelv közötti kapcsolatok szélesítését. Idejének nagy részét az egyetemen abban a kis mellékhelyiségből kialakított szobában töltötte, ahol tőle karnyújtásnyira szótári cédulákkal megrakott fiókos szekrények vették körül. Nyugalomba vonulását követően — immár korszerűbb eszközöket is használva — otthoni délutánjait fordította a szótári munkálatokra.

Jakab László koncepciózus feladatvállalásaiban — noha alapvetően konzervatív életszemlélet jellemezte őt — az új iránti érzékenység is folyton megmutatkozott. A magyar nyelvtörténészek közül elsőként ismerte fel, hogy a számítógép

nagy segítségére lehet e szakma művelőinek a hatalmas történeti forrásanyag feldolgozásában. Tudományos érdeklődésének középpontjában a magyar alaktan története állt, amelynek legbősegebb és legértékesebb forrását a korai kódexek jelentik. Ezek nyelvtörténeti hasznosításának korlátait Jakab László elsősorban abban látta, hogy a kutatók valamely jelenség illusztrálására többnyire megelégedtek egy-egy kiragadott példa bemutatásával, ez a módszer azonban gyakran téves következtetések levonását eredményezte az adott forrás számos, ettől eltérő adatának figyelmen kívül hagyása következtében. Azzal a céllal, hogy az egyes források nyelvi jellegzetességeiről teljes képet kaphassunk, Jakab László hozzáfogott a legkorábbi kódexek tüzetes feldolgozásához, amelynek során hangtani, helyesírási, valamint alaktani szempontból elemezte a szövegek minden egyes szóelőfordulását oly módon, hogy ez a feldolgozás a korabeli számítógépek számára hozzáférhetővé váljon. Ebben a munkában évtizedeken át együtt dolgozott nyelvész kollégájával, Kiss Antallal, valamint az informatikus Bölcseki Andrással. E kutatási program legfontosabb eredményét talán nem is a legfontosabb öt korai kódexünk számítógépes feldolgozásában jelölhetjük meg, amelyek egyébként számos tanulmányhoz adtak neki magának és másoknak is forrásanyagot, hanem főképpen abban a szemléleti hatásban, amit ez a vállalkozás a magyar nyelvtörténeti kutatásokra gyakorolt bizonyítva, hogy a digitális kultúra nagy mértékben hozzájárulhat e tudományterület megújulásához, eredményeinek jelentős gyarapodásához, új szintre emeléséhez.

Jakab Lászlót vonzotta az irodalom is, sokszor elmondta, hogy ő még egyetemi hallgatóként is főképpen ezzel a tudományterülettel szeretett volna foglalkozni. Ez a fiataalkori vonzalom nyelvtörténészként is megmaradt benne, amit az általa készített írói szótárak egész sora bizonyít. Csokonai Vitéz Mihály életművének szótári feldolgozása a debreceni kultúra és hagyományok iránti elkötelezettségét is mutatja. Ezt a munkát közvetlenül inspirálhatták a debreceni egyetem irodalomtudományi intézetében folyó kritikai kiadási munkálatok, amelyek révén filológiai szempontból hiteles szövegek álltak rendelkezésre a szókincstár összeállításához. A Csokonai életmű öt kötetéhez társult még a 16. század legfontosabb költőjének, Balassi Bálintnak az életművét feldolgozó szótár is. E munkák felhasználhatóságát és jelentőségét az időközben a tudományos kutatás fontos támogatójaként megjelenő mesterséges intelligencia sem csökkenti, mivel például a szótári feldolgozásokban megtalálható finom jelentéselkülönítésekre ez a technikai segédeszköz sem képes.

Jakab László lexikográfiai érdeklődése a névtan terén is megmutatkozott. Az 1960-as–80-as években folyó országos helynévfeltáró munkálatok keretében a másutt követett úttól eltérő megoldást választott, mind a gyűjtési módszer, mind pedig a feldolgozás tekintetében. Olyan szótári formát dolgozott ki az egyes települések helynévanyagának megjelentetésére, amely adatgazdagságával,

nyelvészeti kidolgozottságával felülmúlta a hasonló céllal készült közleményeket, és amely alapjául szolgált a ma leginkább alkalmazott közzétételi formának is. A gyűjtőmunkába az 1960-as évektől kezdve bevonta az egyetemi hallgatók e tudományterület iránt érdeklődő rétegét is, közös gyűjtőutak alkalmával megalapozva módszertani ismereteiket. Az ily módon elkészült munkákat szakdolgozatok, diákköri és szemináriumi dolgozatok egész sora őrzi a nyelvészeti könyvtár kéziratárában. E dolgozatok a jelenleg is folyó névtani kutatásoknak is kiemelkedő, ma már helynévtörténeti értékű forrását adják.

Jakab Lászlót egész pályája a debreceni egyetemhez kötötte. A 20. század közepétől egészen a 2010-es évek végéig napi rendszerességgel vett részt az egyetem életében. Tapasztalatait, történeteit szívesen megosztotta fiatalabb kollégáival, akik számára ezek révén leginkább ő maga testesítette meg az egyetem és még inkább a Magyar Nyelvtudományi Tanszék történetét. Halálával immár ő maga is az emlékezetből kitörölhetetlen részévé vált ennek a történetnek.¹

HOFFMANN ISTVÁN
ORCID: 0000-0002-9926-7674
Debreceni Egyetem
hoffmann.istvan@arts.unideb.hu

¹ Jakab László pályájáról, tanári és tudományos munkásságáról további bővebb ismeretek találhatók az őt 70. születésnapján köszöntő kötetben (Magyar Nyelvjárások 38.), illetve a kerek évfordulók alkalmával született írásokban (Magyar Nyelvjárások 48: 15–16; Magyar Nyelvjárások 53: 129–130; RÁCZ ANITA, Magyar Nyelvjárások 58: 189–192).